
DOKUMENTUM

Dušan Bilandžić

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG A NŐ TÁRSADALMI HELYZETÉRŐL

Munkánk célja bemutatni, hogy mit mondanak a JKSZ kongresszusainak dokumentumai (az 1948. évi V. kongresszustól az 1978. évi XI. kongresszusig) a nők társadalmi helyzetéről. Írásunk tehát tájékoztató-dokumentáló jellegű, nem ad tényleges betekintést a nő társadalmi helyzetével foglalkozó pártpolitikánk fejlődésébe. Az olvasónak ezért a JKSZ dokumentumaiban is még egyéb források után kell kutatnia, mert a jelen áttekintés nem vette figyelembe a Kommunista Szövetség köztársasági kongresszusainak, központi bizottságainak, illetve végrehajtó testületeinek dokumentumait. Ezúttal inkább csak a háború utáni kongresszusok álláspontjainak áttekintéséről van szó, főként a kongresszusi beszámolók, jelentések és határozatok alapján. A téma taglalása azonban még egy ilyen szűk forrásból is hasznos, mivel a legrangosabb dokumentumokról van szó.

1.

Habár az alapvető tájékozottsághoz tartozik, mégis utalunk rá, hogy a kommunista mozgalmak programjaikban, de többé-kevésbé a gyakorlatban is, abból a történelmi tényből indultak ki, hogy a korábbi társadalmi rendszerek az elnyomott osztályon belül is a nőt tartották legrosszabb helyzetben, és hogy a nő felszabadulását és érvényesülését csak az elnyomott társadalmi osztályok, különösen a munkásosztály felszabadításában látták.

A JKP-nek is ilyen állásfoglalása volt a nők társadalmi helyzetéről. Jugoszláviát ugyanis évszázados elmaradottság, a lakosság nagy részének patriarchális életmódja jellemezte. Az évszázadok folyamán a hagyományok csak megerősítették a nők alárendelt helyzetét; ezt szorgalmazta az elidegenült társadalmi hatalom és a vallás is. Ezért érthető, hogy mikor a kommunisták megkezdték a hagyományos termelési és életmód elleni és az elnyomott munkásosztály felszabadításáért folyó küzdelmüket,

a nőkben azonnal támaszra leltek, illetve a nők jelentős forradalmi erővé kovácsolódtak, s ez nemcsak forradalmunkban, de társadalmi-gazdasági fejlődésünk valamennyi szakaszában is kifejezésre jutott.

A forradalomban tehát összeomlott az öröklött társadalmi felépítés, és ebben a nők szerepe is óriási volt. A nők a forradalmi folyamatokban való részvételükkel szétörték a régi kereteket, eltépték azokat a hagyományszálakat, amelyek alárendelt helyzetben tartották, ledöntötték az osztálykorlátokat, és ezzel a társadalmi fejlődés új távlata nyílt meg előttük. A szocialista építés időszakában természetesen már gyökeresen meg kellett változtatni a nő társadalmi helyzetét.

2.

1945-ben a JKP hozzálatott legfőbb történelmi céljának — az új szocialista társadalom kiépítésének — megvalósításához. A forradalom fegyveres szakasza, a politikai hatalom meghódítása és megerősítése a kommunista-mozgalomnak csak szükségszerű feltétele, első lépése volt a szocialista építés felé. A JKP, a szocialista fejlődés programjában fontos helyet biztosított a nők új társadalmi helyzetéért folytatott harcnak, mert ebben óriási forradalmi potenciált látott.

Noha a JKP-nek világos elképzelése volt a szocialista építésről, írott programja erről egészen az 1948. évi V. kongresszusig nem volt. Ekkor a JKP, az 1941—45-ös forradalmi tapasztalatokkal összhangban, szem előtt tartva a társadalmi erőviszonyokat, a hagyományokat és a nemzetközi körülményeket, programját, s benne a nők egyenjogúsági politikáját is, nyilvánosan a Jugoszláv Népfront (JNF) dokumentumaiban és a fő állami-jogi dokumentumokban fogalmazta meg. A JKP politikájának legjelentősebb dokumentuma ebből az időből a JNF programja, amelyet alakuló kongresszusa fogadott el 1945. VIII. 7-én. Ebben a dokumentumban, illetve a JNF programjának alapelveiben a nők felszabadítása alcím alatt a következők olvashatók: „A Népfront mindig aktívan harcolt a nők egyenjogúságáért. Ma, amikor ezt az egyenjogúságot elértük, a Front minden egyes követőjének egyik alapvető feladata kell hogy legyen az egyenjogúság további megerősítése és a nő teljes részvétele a politikai és társadalmi élet minden területén.”

Ez a programelv tehát az új szocialista társadalom központi politikai dokumentuma volt, amely mindössze néhány hónappal a háború és a forradalom befejezése után készült el. A dokumentum megállapítja, hogy a forradalom egyenjogúságot hozott a nőknek, és kötelezi is az összes társadalmi tényezőket, hogy harcoljanak a nők részvételéért a politikai és a társadalmi életben.

A nők tevékenyebb politikai életének hangsúlyozása nemcsak az öröklött hagyományoknak a nők egyenjogúságával szemben tanúsított ellenállásból, hanem a forradalmi mozgalom egy részének értetlenségéből is indult ki.

Ugyanis szem előtt kell tartani, hogy a forradalmárok háborús nemzedékének nem volt alkalma rendszeres marxista képzés útján megismerkedni a női egyenjogúságra vonatkozó marxista tanítással. A forradalom vezetőinek nagy többsége a munkások és parasztok közül került ki. A JKP több mint 140 000 tagja közül 1945-ben csak 3000 volt háború előtti. Az új és fiatal erők egy része szolid marxista képzés és a központi vezetőség szilárd irányvonala nélkül a hagyomány és más szellemi örökség befolyása alá került volna.

A JKP másik központi dokumentuma hazánk 1946. I. 31-én elfogadott alkotmánya volt. Az alkotmány 24. szakasza meghatározza: „A nők egyenrangúak a férfiakkal az állami, gazdasági és társadalmi-politikai élet minden területén.

A nőknek joguk van az egyforma munkáért a férfiakkal egyforma fizetésre és külön védelmet élveznek a munkaviszonyban.

Az állam szülőotthonok, gyermekotthonok és óvodák alapításával és az anyák szülés előtti és utáni fizetett szabadságra való jogával védi az anyák és gyermekek érdekeit.”

Az 1945. évi politikai program és az 1946. évi első alkotmány fejezte ki a JKP-nek a nők társadalmi helyzetével kapcsolatos politikáját.¹ Természetesen, nem ezek a dokumentumok képezik a tényleges politika megismerésének fő forrását, hanem a gyakorlat a fő ismérv, de ez már nem tartozik vizsgálódásunk tárgyába.

3.

A JKP sorrendben ötödik, 1948. VII. 21-től 28-ig megtartott kongresszusa megerősítette a forradalmi mozgalom korábbi álláspontját, hogy „a teljes egyenjogúsághoz az út nem az összes nő osztály-hovatartozástól független, elszigetelt harcán át vezet”, hanem „a nők társadalmi egyenjogúságának sorsa és gazdasági felszabadulásuk szorosan összefügg a munkásosztály harcával”, mert „a feminista mozgalom valójában szétzúzza a munkásosztály és a dolgozók egységét.”²

A nők szocialista helyzetével kapcsolatban az V. kongresszus megállapítja: a JKP fáradozni fog „a nők mozgósításán a szocializmus építésében, a hatalmi szervekbe való bevonásán, a szocializmus szellemében való nevelésén és öntudatuk fokozásán.”³ A kongresszus szerint az egyenjogúságra való formális jog gyakorlatilag nem sokat jelent, ha nem segítenek azokon a nőkön „akik még sötétségben élnek”, ha nem segítenek a munkásnőkön, különösen pedig az anyákon.

A JKP V. kongresszusán elfogadott program elismeréssel adózik a nők óriási szerepének a felszabadító háborúban és forradalomban, majd hangsúlyozza, hogy a JKP törekedni fog a „nők nagy tömegeinek kulturális és politikai felemelésére és bekapcsolásukra az ország építésébe”.⁴

Nagyjából ennyi hangzott el az V. kongresszuson a nők társadalmi helyzetéről. Még csak azt kell hozzáfűzni, hogy a kongresszus felhívta

a figyelmet „a nők aktivitásának a háborús időkhöz viszonyított csökkenésére” a hatalmi szervezetekben.⁵

Mai távlatból nézve az V. kongresszus kevés figyelmet fordított azon intézkedések fogantatására, amelyek meggyorsították volna azoknak a nőknek az egyenjogúsítását, akik valóban „sötétségben éltek”, amint ezt a kongresszus megállapította. Valószínű, hogy a kongresszus többet nem nyújthatott. A történelmi időpont, amelyben a küldöttek hét napig dolgoztak, drámai volt. Sztálin a Tájékoztató Irodához tartozó országok kommunista és munkáspártjainak, sőt az egész világ pártjainak nyílt vagy hallgatolagos beleegyezésével brutális támadást intézett hazánk ellen, s így a JKP az V. kongresszusi jelentésekben, beszámolóiban és vitákban főként a forradalmi munkásmozgalom történetével, forradalmunk elméleti és eszmei-politikai elemzésével, valamint a szocialista építés első tapasztalataival foglalkozott. Mindez olyan nyomás alatt történt, amelyet „egyetlen más kommunista párt sem bírt volna ki”. (Tito) Ebben a drámai összeütközésben nem részletezhetők azokat a gyakorlati intézkedéseket, amelyek a nők teljesebb egyenjogúsítását szolgálták volna. A nők gazdasági helyzete tehát a régi rendszer összeomlása ellenére is változatlan maradt. Az 50-es évek derekáig nagy nyomorban és nincstelenségben éltünk. A háborús pusztítások és az iparosítási erőfeszítések végett, valamint a Tájékoztató Irodához tartozó országok gazdasági zárata miatt még a háború előtt is rosszabb helyzetbe kerültünk. Mégis hangsúlyozni kell, hogy a nők legtöbbször a munkaviszonyban értek el — egyforma fizetés, viszonylag nagy összegű családi pótlék, szociális biztosítás stb., de a dolgozó nők száma még szinte jelképes volt.

A JKP 1948. évi 468 175 tagja közül 93 604, azaz 19,9%, az V. kongresszus küldöttei közül azonban csak 9,7% volt nő, tehát számuk nem érte el a tagság 50%-át sem. A Központi Bizottságba még kevesebb, csak 3 nőt, azaz 4,8%-ot választottak be. Így képviselőjük itt is 50% alatt maradt. Természetesen ezek az adatok nem értékelhetők az arányos képviseltség isméréseivel, mivel nehéz idők bélyegét viselik magukon. *A forradalom és a hatalom meghódítása egyszeri cselekmény, de az új viszonyok kialakítása hosszú folyamat, amelyben a forradalomnak vissza kell térnie, hogy mélyebben megtisztítsa az utakat, amelyeket először és korábban nem sikerült eléggé járhatóvá tennie.* Az a párt, amely ezt nem teszi meg, utat enged a régi hagyományok érvényesülésének, amikor a nő megalázott, elnyomott és kizsákmányolt volt.

4.

A JKP 1952. XI. 2-ától 7-éig megtartott VI. zágrábi kongresszusa teljesen új felismerésekre jutott a szocialista építés társadalmi kérdéseivel kapcsolatban és korrigálta a nők társadalmi helyzetével kapcsolatos korábbi nézetét is. A VI. kongresszus egyrészt formába öntötte az akkor tetőző sztálinizmusa eszmei-elméleti és erkölcsi-politikai bírálatát, másrészt felfedte a társadalmi-politikai életünkben jelentkező liberális elhaj-

lások csíráit. A Szovjetunió államszocializmusának és a jugoszláv társadalomban jelentkező hasonló törekvéseknek a bírálata alapján a VI. pártkongresszuson alapoztuk meg szocialista öngazgatásunkat.

Az államszocializmus bírálata keretében a kongresszus arra figyelmeztetett, hogy a nők társadalmi érvényesülése nem valósítható meg eredményesen az államszocializmus rendszerében, mint ahogy a klasszikus kapitalizmusban sem. Ugyanis ez a rendszer fokozatosan korlátozza a forradalmat, a munkásosztályt pedig alárendelt helyzetbe, bérvizonyba hozza a kiváltságos helyzetű tulajdonossal, illetve az állammal szemben. Ebben az időszakban jellemző a női egyenjogúság ellaposítása, túlzott leegyszerűsítése. Gondolunk itt például a nőknek az építőiparban, az út-, a vasút- és a csatornaépítésen való alkalmazására. Ilyen jelenségek ugyanis hazánkban is előfordultak. Josip Broz Tito beszámolójában bírálta azt a gyakorlatot, hogy az állami szervek „olyan munkára is beosztották a nőket, amelyre nemcsak fizikai erejüknél fogva képtelenek, de mint leendő anyák is veszélyben forognak.”⁶

Másrészt a VI. kongresszus világosan és határozottan elítélte a nő általános mellőzésére irányuló törekvéseket. Josip Broz Tito kongresszusi beszámolójában igen bírálóan szólt „a nő szerepének lebecsüléséről, különösen a gazdaságban”. Figyelmeztetett a régi felfogások újjáéledésére, hogy a „nő a konyhára, a gyermeknevelésre és a házi munkák elvégzésére van teremtve”. Ezt olyan adatokkal támasztotta alá, amelyek rávilágítottak „a nők iránti helytelen viszonyulásra. 1939-ben a gazdaságban 197 736 nő dolgozott, 1947-ben ez a szám 199 236-ra, 1948-ban 376 836-ra, 1949-ben pedig 465 166-ra emelkedett, 1950-ben azonban a foglalkoztatott nők száma 434 222 volt, 1951-ben pedig már 375 166-ra csökkent.”⁷ A nők aránya a lakosság összetételében 51,67% volt, a gazdaság pedig csak 22,7%-ukat foglalkoztatta. A kongresszus foglalkozott a nőknek a politikai életben való mellőzésével is. Ellentmondásos, hogy a nők tevékenyebbek lettek — a nők 80%-a vett részt az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztásán, a JSZNK Népszkupstinájának választásain pedig 1950-ben a nők 90,29%-a vett részt. A választók 52,8%-a nő volt, s a hatalmi szervekben mégis csökkent a számuk. 1952-ben még a legfejlettebb köztársaságban, Szlovéniában is a városi és járási bizottságok női tagjainak száma az 1948. évi 19,01%-ról 13,07%-ra csökkent. A kongresszusnak sem volt ereje, visszaszorítani ezt az irányzatot: a Központi Bizottság 109 újonnan választott tagja közül is csak 6 volt nő.

A nőknek a társadalmi életből való mellőzését Tito elnök erélyesen elítélte, mondván: „Az ilyen gyakorlat teljesen ellentétes a nők egyenjogúságával kapcsolatos elveinkkel. Az egyenjogúságot a nők nem ajándékba kapták, ez forradalmunk vívmánya, amelyben a nők is nagy áldozatot hoztak. Életüket és vérüket áldozták mind a hátszországban, mind pedig a harcokban. Ez a gyakorlat nálunk nem folytatható.”⁸ Miben rejlettek a nőknek a társadalmi, különösen pedig a gazdasági életből való kiszorításának gyökerei az 50-es években?

A kongresszus ezt nem válaszolta meg.

Az egyik okot már korábban említettük. Úgy tűnik, hogy ez a vezetők egy részének hagyományos maradisága, amelytől csak lassan tudtak megszabadulni. Az ilyenek úgymond egyetértettek a JKP-nek a nők társadalmi helyzetére vonatkozó politikájával, de a gyakorlatban másként jártak el.

A másik ok egészen új volt, és valószínűleg a vállalatvezetők azon törekvésében rejlett, hogy mindenáron növeljék munkaszervezetük jövedelmét. A gazdasági rendszer ismert változtatásáról van szó, amely éppen az 50-es évek elején következett be. Megszűnt az állami költségvetéstől való függőség. Eddig az egész bevétel az állami költségvetésbe került, és a vállalat egész kiadását szintén az állam számlájára könyvelték. A vállalat vezetősége nem volt gazdaságilag érdekelt a nagyobb jövedelem elérésében és az önköltségi ár csökkentésében. Az ilyen viszonyulás megszűnt. A dolgozói közösség új helyzetbe került. Jövedelemhez csak piaci értékesítéssel lehetett jutni. A munkát jobban kezdték értékelni. A költségek csökkentése nagyobb jövedelmet eredményezett a közösségnek. A munkaerő-keresletet, a munkakereslet váltotta fel. Gyors ütemű gazdasági fejlődés kezdődött. Azonban sajnálatos jelenségek is előfordultak. Egyes vezetők a jövedelemszerzési versenyben asszociális módszerekhez folyamodtak: csak fiatal, egészséges és rátermett szakembereket alkalmaztak. A nőket nem szívesen foglalkoztatták a gazdasági életben. Ez új jelenség, új nehézség és új kihívás volt. Magától értetődő, hogy nem lehetett feladni az új gazdasági rendszert, mert ennek ára a társadalom fejlődésének megtorpanása lett volna; hanem még inkább fokozni kellett a fejlődést, de vissza kellett szorítani a menet közben jelentkező egészségtelen irányzatokat is.

A VI. kongresszus így is tett, kötelezte a JKP-t, hogy politikai eszközökkel, a társadalmi-politikai szervezetek tevékenységével és a nők bevonásával a hatalmi és öngazgatási szervekbe, következetesen valósítsa meg a társadalomban a párt nőpolitikáját.

A VI. kongresszus idevágó határozata igen erélyes volt: „A kongresszus elítéli a nők mellőzését a gazdasági, politikai és általában a társadalmi életben, mint megengedhetetlen és a szocializmustól idegen jelenséget. A kommunisták és minden haladó ember kötelessége, hogy állandóan, rendszeresen, mindenkor és mindenütt harcoljanak a nők minél nagyobb és tényleges egyenjogúságáért, a gazdasági, politikai és társadalmi élet minden területén.”⁹

5.

A JKSZ Ljubljánában (1958. IV. 22-től 26-ig) tartott VII. kongresszusa, különösen a kongresszuson elfogadott új program, olyan új szempontokat és elveket vitt a JKSZ nőpolitikájába, amelyekkel a korábbi kongresszusok nem foglalkoztak. Ez a politikai újdonság a magasabb fokú társadalmi és gazdasági fejlődés eredménye volt, amely új távlatokat nyitott, de új nehézségeket is okozott. A JKSZ programja elébevágot egyes

olyan új jelenségeknek és problémáknak, amelyekkel a társadalom fejlődésének magasabb fokán kerül szembe.

Az 50-es évek közepén ugyanis, pontosabban 1955-ben, Josip Broz Tito személyes kezdeményezésére megváltoztattuk hazánk gazdaságpolitikáját, illetve feladtuk az „A” ágazatok örökös elsőbbségére vonatkozó dogmatikus tételt a szocializmus építésében. Ezzel befejeződött az 1947-ben kezdődött, úgynevezett kulcs- vagy alapépítés szakasza is.

Az új Jugoszlávia az 50-es évek derekáig még nem szárnyalta túl jelentősen a háború előtti tőkés Jugoszláviát: Az iparosítás történelmileg elodázhatatlan szakasza, továbbá a teljes gazdasági zárlat Kelet részéről, a hidegháború stb. legalább 10 évvel hátravetették az életszínvonal emelkedését. Nyomorúságosan és szegényen éltünk.

A JKSZ VII. kongresszusa 1958-ban éppen akkor ült össze, amikor a gazdaságpolitikai váltás történt, amelynek első eredményei már jelentek is a dolgozók életszínvonalának lényeges emelkedésében, elsősorban a városokban. Sőt, már a fogyasztói társadalom jelei is fel-feltűntek.¹⁰

Hogyan értékelte a JKSZ VII. kongresszusa az akkori körülmények között a nők egyenjogúságával kapcsolatos saját politikáját?

Noha sok tekintetben új helyzet állt elő (13 év múlt el a forradalom óta), a hagyományos konzervativizmus továbbra is szívósan ellenállt a nők teljes egyenjogúsítási politikájának.

A nők társadalmi helyzete mindenekelőtt az iparosításnak, tehát a gazdasági fejlődésnek köszönhetően javult. Nőtt a foglalkoztatott nők száma: „1952-ben számuk 394 425, vagyis az évi összes foglalkoztatottak 23,5%-a, de már 1957-ben a foglalkoztatott nők száma 625 627, vagyis az összes foglalkoztatottak 26%-a.”

Mint már mondtuk, nehezen lehetett megszüntetni a nők iránti régi viszonyulást. Ez volt Josip Broz Tito megállapítása is a VII. kongresszuson ahol beszámolójában a következőket mondta: „Habár az új Jugoszlávia törvénnyel teljes egyenjogúságot adott a nőnek, mégsem lehetünk teljesen elégedettek a helyzetével. A dolgozó nő iránti viszonyulás még mindig helytelen. Nagyon sokszor megtörténik, hogy a munkából először is a nőt bocsájtják el, vagy férfit vesznek fel olyan tennivalók végzésére is, amelyeket éppen olyan jól vagy még jobban elvégezne nő is. Az a felfogás, hogy a nőt elsősorban a házimunka illeti meg, enyhén szólva is maradi és távol áll a nőnek a szocialista társadalomban való szerepétől.”¹¹

Különösen nehezen érvényesült a JKSZ politikája falun. Így például „a földművelésügyi minisztérium igazgató bizottságainak 45 189 tagja közül mindössze 798 volt nő”.¹²

Egy nőküldött felhívta a figyelmet egyes gazdasági vezetők nyereszkeskedő magatartására, amely megnehezíti a nők társadalmi helyzetét. Ők „egyedül arra törekednek, hogy minden eszközzel a vállalat fejlesztését és bővítését mozdítsák elő, tévesen azt gondolva, hogy ily módon érnek el legnagyobb eredményt a termelékenység növelésében. Így nem irá-

nyoznak elő pénzeszközt a család segítségére és az életfeltételek javítására, amelynek gyors hozzájárulása a kulturális és anyagi életszínvonal emelkedéséhez mindinkább a jobb termelési eredmény egyik feltételévé válik”.¹³

Ez a hóbortos beruházási irányzat, amely időközönként valóságos kultusszá válik mindmáig társadalmi fejlődésünk kísérője.

Miként a szocializmus építésének többi alapvető kérdését, így a JKSZ nőpolitikáját is legteljesebben 1958-ban, a JKSZ VII. kongresszusán elfogadott programban fogalmazták meg. Tekintettel arra, hogy ez a program még ma is hatályban van, ezért idézzük a női egyenjogúságra vonatkozó részét: „A személyiség sokoldalú érvényesüléseért és fejlődéséért folyó harc, a dolgozó embereknek a társadalmi élet irányításában való sokoldalú és tevékeny részvételéért folyó harc, az eszmei-politikai és az általános nevelő munka további fejlesztését kívánja, általában az emberek, és külön férfiak és nők közötti egyenlőtlen viszony maradványainak felszámolása tekintetében. A női egyenjogúság Jugoszláviában többé nem politikai kérdés, sem a nők a társadalomban való jogi helyzetének kérdése, hanem főleg a gazdasági elmaradottság, műveletlenség, vallásos felfogás és más olyan konzervatív előítéletek, magántulajdoni viszonyulások kérdése, amelyek még mindig hatnak a családi életre. Az elmaradott háztartás és a család anyagi nehézségei megakadályozzák a nőt abban, hogy teljes mértékben részt vállaljon az ország gazdasági és társadalmi életéből, és összeütközést eredményeznek társadalmi és háztartási szerepe között. Az elmaradott háztartás bénítja a többi családtag társadalmi tevékenységét is.

Ezek a kérdések különösen az ország gyors iparosodásával, a lakosság szociális összetételének változásával éleződnek ki. Az ország anyagi fejlődése egyszerre lehetővé teszi a szolgáltatások fejlesztését is, amelyek elősegítik a nő társadalmi életében való részvételének fokozását, s ezáltal emelkedik az összes családtagok életszínvonala. A felsorolt feladatok konkrét teljesítésében fontos szerepet játszanak a községek társadalmi igazgatási szervei, különösen a lakóközösségek, valamint a társadalmi szervezetek.

A kommunistáknak ezekben a szervekben és szervezetekben harcolniuk kell a család sikeres fejlődési feltételeinek megteremtéséért, különösen a lakásépítés terén, a gyermekintézményeknek a gazdasági szervezetekben és lakóközösségekben való kiépítése terén, közművesítési szolgáltató intézmények és hasonló megállapításával, mert mindez hozzájárul a nők és férfiak valóságos egyenjogúságához és egyenrangú polgárként való részvételükhöz a közéletben. A kommunisták eszmei-politikai téren harcolnak, és harcolni fognak minden olyan, a nemek közötti maradi felfogás ellen, amely a múlt öröksége társadalmunkban, valamint az olyan torz eszmei és erkölcsi felfogások ellen, amelyek „az osztályerkölcs lerombolásának áforradalmi szólamával tulajdonképpen a nemek közötti erkölcstelen viszonyt népszerűsítik.”

A fenti idézettel nem merült ki a JKSZ-nek a nők társadalmi helye-

zetével kapcsolatos politikája. Elemei és szempontjai fellelhetők a program más részeiben is.

A programnak a család helyzetéről szóló része a házassági és családi kapcsolatok új alapjainak, a személyi kapcsolatok új erkölcsének létrehozását a patriarchális házassági és családi törvényhozás megszüntetésében látja, amelyet a forradalom már megtett. A szocializmusban most már a társadalmi védelem és a család segítségének új alapjait rakjuk le a nők gazdasági önállósodásával, a gyermekgondozó és -nevelő intézmények fejlesztésével, a gyermekek időtöltését és szórakozását szolgáló létesítmények és intézmények hálózatával.¹⁴

A JKSZ programja az öngazgatású szocializmus alapokmánya, amely az államszocializmus és -kapitalizmus tagadásából fejlődött ki, és egészében, tehát nemcsak az általuk értelmezett és idézett részeiben, ropant nagy jelentőségű a JKSZ nőpolitikája tekintetében.

6.

A nők társadalmi helyzetének kérdése szinte teljesen kimaradt a JKSZ 1964. december 7—13-ig megtartott VIII. kongresszusáról. Egyedül a kongresszusi jelentésben van szó a nőknek a JKSZ-be való felvételi politikájáról. Megállapítást nyert, hogy jelentéktelen mértékben, az 1957. évi 16,4%-ról az 1964. évi 17,2%-ra nőtt a női tagok száma” és hogy „a JKSZ nő tagjai számának növelésére tett erőfeszítések a nők tényleges anyagi és társadalmi helyzetének tárgyi nehézségeibe, és a nőknek a társadalomban és az életben betöltött szerepével kapcsolatos még mindig erősen maradi felfogásokba... is ütköztek...”¹⁵

A kongresszus 13 nőt választott a Központi Bizottságba, ami 8%-ot tesz ki, és ez több volt, mint a VII. kongresszuson, amelyben a KB-be 7 nőt választottak, ami 5%-ot jelent.

A kongresszusi beszámolóban nem volt szó a nők társadalmi helyzetéről. A rezolúció csak arra figyelmeztet, hogy el kell érni a nők nagyobb arányú részvételét a dolgozói közösségek igazgatásában.

A VIII. kongresszus dokumentumainak elemzéséből nem lehet megállapítani annak okát, hogy miért nem került napirendre a nők társadalmi helyzetének kérdése. A választ valószínűleg a kongresszuson szereplő fő kérdés jelentőségében kell keresni. A kongresszus a belső társadalmi fejlődés tekintetében kidolgozta a gazdasági rendszer gyökeres átszervezésének tervét. Kidolgozta az eddigi, túlnyomórészt központi irányítású gazdasági rendszer átalakítását. A bővített újratermelés hordozójának szerepe az állami-politikai szervekről a dolgozói közösségekre szállt át. Társadalmi-gazdasági fejlődésünk akkori szakaszában ugyanis parancsoló szükségserűséggé vált: az áru és pénzügyi viszonyok, a tervezési-piaci árutermelés fokozottabb fejlesztése, amelytől a termelékenység növelését és a nemzetközi munkamegosztásba való fokozottabb bekapcsolódásunkat vártuk.

A nemzeteink közötti viszonyok ugyancsak kiemelkedő fontosságú kérdést képeztek a kongresszuson. A kongresszus szembezállt az unitarista-centralista törekvésekkel, amelyek az 50-es évek végén és a 60-as évek elején felütötték fejüket. A kongresszus az egyenjogúság, a közösség, az egység és testvériség erősítéséről szóló programjával biztosította a szövetségi reform törvényességét, amelyre a 60-as és a 70-es évek fordulóján került sor.

Ez a két nagy társadalmi vállalkozás, valamint a nemzetközi problémák háttérbe szorították a többi, kevésbé fontos kérdéseket.

7.

A JKSZ IX. kongresszusán (1969. IX. 11-től 15-ig tartott) Josip Broz Tito, a JKSZ elnöke, beszámolójában ismét kitér a nők társadalmi helyzetére.

Tito elnök először is megállapította, hogy „a nők tényleges egyenjogúságának tekintetében nincs nézeteltérés, ám a jelenlegi társadalmi gyakorlat egy ellentmondásról tanúskodik: ahogyan nő a nőknek az iparban, a mezőgazdaságban, az egészségügyben, a tanügyben és más tevékenységekben a száma, úgy csökken az öngazgatási szervezetekben és a képviselői testületekben”.

Tito a fenti értékelés alapján levonta a következtetést is, és felhívta a JKSZ, a DNSZSZ tagságát és az összes többi társadalmi erőket, hogy „különbözték ki ezt az egyenlenséget, amely a nők társadalmi helyzetének a kárára van”. Az egész társadalom feladatául tűzte ki ezenkívül a gyermekekről való fokozottabb gondoskodást.

Tito felhívta a nőket is, hogy nagyobb számban kapcsolódjanak be a politikai életbe, és hogy „saját munkájukkal hassanak személyes és társadalmi helyzetük javítására”.¹⁶

A IX. kongresszus, a többi kongresszushoz hasonlóan, sajátos volt a maga nemében és külön helyet foglal el a JKSZ történetében.

Akkor került sor rá, amikor döntő szakaszába érkezett a társadalmi reform. Fő témái pedig a nemzetek közötti viszony és a szövetség reformja, a JKSZ átszervezése és a bővített újratermelés problémái voltak. A kongresszuson jelentős nézetkülönbségek nyilvánultak meg hazánk társadalmi fejlődésének szinte minden kérdésével kapcsolatban. Nem célunk ennek a jelenségnek a tanulmányozása, de hangsúlyozni kívánjuk, hogy éppen a társadalmi fejlődés kulcskérdéseiben megnyilvánult nézeteltérések indították Edvard Kardeljt arra, hogy 1969-ben értekezést írjon ezzel a jellemző címmel: Szocialista társadalmunk fejlődésének válaszüttja.¹⁷

A különböző irányzatok képviselői a kongresszuson már kifejtették felfogásukat — ami a kongresszusnak vita jelleget adott, amely a JKSZ többi kongresszusain alig volt érezhető. Úgy tűnik, hogy éppen a társadalom nagy politikai problémái, a vitaszellem és a problémák megol-

dásában való érdekeltség ismét háttérbe szorították a „a kevésbé fontos” kérdéseket, köztük a nők társadalmi helyzetének kérdését is, amelyre egyedül Tito fordított figyelmet.

8.

Josip Broz Tito a JKSZ X. kongresszusán (1974. V. 27-től 30-ig) mint az összes korábbi kongresszuson is beszámolójában foglalkozott a nők társadalmi helyzetével, hangsúlyozva, hogy „nagy változás történt” a nők társadalmi helyzetében, a munkásosztály helyzetének változásával összhangban, de amint mondotta „sok még a tennivaló”. Figyelmeztetett arra, hogy a kommunistáknak e kérdéskör megoldásához „világos osztályöntudatos hozzáállással” kell nekilátniuk.¹⁸

A X. kongresszuson a JKSZ KB jelentése, a tagság szociális összetételével foglalkozó részében ismerteti, hogy a Pártban a nők 19,9⁰/₀-ban vannak képviselve, és megállapítja, hogy ez az arány nem felel meg sem a nők helyzetének, sem szerepének a társadalomban, továbbá tájékoztatja a kongresszust arról, hogy a „KSZ ezzel a kérdéssel külön nem foglalkozott” és hogy „a pártszervezetek nem fordítottak kellő figyelmet a nők nagyobb arányú felvételére”.¹⁹

A X. kongresszus határozataiban (összesen 18 volt, míg a többi kongresszus egytől három határozatot hozott) számos helyen szó esik a nőknek, mint a munkásosztály és a dolgozó világ részének társadalmi helyzetéről. Így például a X. kongresszus a szociálpolitikáról szóló határozatában feladatul tűzi ki a család életfeltételeinek javítását, a gyermekintézmények (bölcsődék és óvodák) és az ifjúsági létesítmények kibővítését és munkájának javítását, a dolgozó nők helyzetének könnyítését a megfelelő társadalmi létesítmények építésével, a közétkeztetés szorgalmazását stb.²⁰

9.

Josip Broz Tito, a JKSZ elnöke, a XI. kongresszuson (1978. VI. 20-tól 23-ig), az utolsón is, amelyen részt vett, beszámolójában kellő figyelmet fordított a nők társadalmi helyzetére. Idézzük:

„A munka, a munkásosztály és az ember felszabadításán értendő a nő felszabadításáért folyó harc is. Számunkra ez mindig stratégiai jelentőségű osztálykérdés volt. A nő tényleges részvétele nélkül a társadalmi és politikai életben nincs teljes demokrácia és öngazgatási fejlődés. Ezért egész társadalmunknak sokkal többet kell tennie a nőnek a társult munkában és általában a társadalomban való szerepe és a még mindig nagy családi kötelezettségei közötti ellentmondásból eredő problémák minél gyorsabb és sikeresebb megoldásáért. A mintegy 2 millió nő foglalkoztatása a társult munkában megköveteli, hogy határozottabban és szervezettebben teremtsük meg azokat az élet- és munkafeltételeket,

amelyek lehetővé teszik a nő teljes mértékű részvételét a társadalmi életben. Gondolok itt az olyan kérdések megoldására, mint amilyen a nők oktatása és munkába állítása, a szolidáris alapon történő anyavédelem, illetve egyéb élet- és munkaföltételek.

Külön szeretném hangsúlyozni a gyermekekről való társadalmi gondoskodás jelentőségét, de nemcsak a dolgozó nők és családok gyermekei, hanem valamennyi ifjú nemzedékünknek az egyazon föltételek melletti nevelése érdekében is.

A nő társadalmi helyzetének és az iránta való viszonyulás javításában elért nyilvánvaló eredmények ellenére is még mindig ellenállás, sőt szektáság is tapasztalható. Ezt mutatták a nemrégii küldöttségi és küldöttválasztások is. Noha több nőt választottunk, mint korábban, még sincsenek megközelítő arányban sem a képviselői testületekben és a politikai végrehajtó szervezetekben. Ez a nő szerepéről vallott maradi felfogásoknak és az öngazgatással szembeni bürokratikus ellenállásnak, továbbá a kommunistáknak az ilyen ellenállás letörésével szembeni semlegességének tudható be.”

A fenti idézetben kifejtett világos politikához felesleges megjegyzést fűzni.

A JKSZ KB XI. kongresszusi jelentése a JKSZ-tagság összetételének változásairól szóló részében megállapítja:

„A nők nagyobb arányú részvétele a társadalmi-gazdasági és politikai életben a Kommunista Szövetségbe való nagyobb számú felvételükben is tükröződött. Ebben az időszakban a Kommunista Szövetség nőtagjainak száma 60 000-re nőtt, s az évi 1973. évi 19,9%-ról az 1977. évi 23,3%-ra emelkedett. Ez azonban sem a lakosság számához viszonyított számuknak, sem a társult munkában és általában a társadalomban elfoglalt szerepüknek és helyüknek nem felel meg. Különösen kevés munkásnő tagja a KSZ-nek, az anyagi termelésben dolgozó nők közül csak 52 600, vagyis 5,5%-uk. Még kevesebb nő tagja van a KSZ-nek az egyéni mezőgazdasági termelők közül — mindössze 1069, habár ők teszik ki az aktív földműves lakosság 50%-át.”

Végül a XI. kongresszus határozata kimondja, hogy „a KSZ továbbra is síkraszáll a nők sokoldalú társadalmi érvényesüléséért és tevékeny részvételéért a társadalmi-politikai életben.”²¹

Mit mutat az V., VI., VII., VIII., IX., X. és XI. pártkongresszusok dokumentumainak elemző vizsgálata?

Van-e elegendő adatunk a JKSZ által a háború és a forradalom óta alakított és megvalósított politikáról?

Írásunk kezdetén felhívtuk a figyelmet arra, hogy a JKSZ a nő társadalmi helyzetével kapcsolatos politikájának áttekintése csak egy forráson, de mondhatjuk a legfontosabbon alapul. A teljes és széles körű betekintés ebbe a politikába sokkal több forrás elemzését feltételezi:

A köztársasági KSZ-ek kongresszusaiét, a tartományi KSZ-ek értekezleteiét, a KSZ más fórumaiét és szervezeteiét és természetesen a gyakorlatot, hogy voltaképpen miként is alakult a jugoszláv nő helyzete a

háború óta. Természetesen, mindez jelen vizsgálódásunk körén kívül esik. Vajon a JKSZ hét kongresszusa álláspontjainak jelen áttekintése alapján milyen következtetést vonhatunk le?

Az, hogy a JKSZ kongresszusai mennyi és milyen figyelmet fordítottak a nők társadalmi helyzetére, attól függött, hogy a társadalmi fejlődés adott időpontjában milyen fontosságot tulajdonított a kérdésnek. Ilyen értelemben viszont könnyű viszonylagos helyzetbe kerülni.

Úgy tűnik, hogy valamennyi pártkongresszusunknak megvolt a maga sajátos problémája: az V. a függetlenség védelmének, a VI. a szocialista demokrácia eszméjének; a VII. a JKSZ programjának, a VIII. a társadalmi szerkezet átalakítási platformjának, a IX. a társadalmi reformnak, a X. a társult munka elméletének, és a XI. a társult munka megerősítésének és serkentésének a kongresszusa volt. Így azután a felsorolt történelmi kérdések mögött mindig a háttérben maradtak egyes társadalmi problémák, köztük a nők társadalmi helyzetének kérdése is, noha éppen a nők helyzetén keresztül lehetett gyakran azonosítani a szocializmus bizonyos problémáit.

Részből az elmondottak, részből pedig más okok miatt, amelyek között nem jelentéktelen a konzervativizmus, a kongresszusok nem fejtették ki eléggé a nők társadalmi helyzetének és érvényesülésének kérdését és elméletét, amelyhez a tudományos szocializmus elmélete vezet.

A politikai elgondolást megkérdőjelező bírálat azonban mégsem állná meg a helyét. A kongresszusokon hiányzott az elmúlt időszak politikai eredményeinek szükséges elemzése. A politikai elgondolás kongresszustól kongresszusig ismétlődik, ám kevés a valóra váltásával foglalkozó elemzés. Itt elemzett dokumentumainkból az tűnik ki, hogy a nők társadalmi helyzetének javítását Josip Broz Tito szorgalmazta legkövetkeztesebben.

Fordította *Berta Mátyás*

Jegyzetek

- ¹ Emlékeztetnünk kell azonban arra, hogy hasonló politikát hirdettek meg egyes haladó burzsoá államok is a két háború között, de különösen a II. világháború után, csakhogy ez a kérdéses országok munkásszertályai hosszú harcának eredménye volt.
- ² A JKSZ V. kongresszusa. Kultura Kiadó, Belgrád, 1949. 554.
- ³ Ugyanott, 554.
- ⁴ Ugyanott, 539. és 890.
- ⁵ Ugyanott, 550.
- ⁶ A JKSZ VI. kongresszusa. Kultura, Belgrád, év nélkül, 86.
- ⁷ Ugyanott, 86.
- ⁸ Ugyanott, 86.
- ⁹ Ugyanott, 425—426.
- ¹⁰ „Megnyíltak az első szervizek, konyhák, olvasótermek és könyvtárak, üdülőhelyek, pionírotthonok és sok más intézmény.” A JKSZ VII. kongresszusa. Kultura, Belgrád, 20—21.

- ¹¹ Ugyanott, 78.
- ¹² Ugyanott, 78.
- ¹³ Ugyanott, 720.
- ¹⁴ Ugyanott, 1075. és 1076.
- ¹⁵ A JKSZ VIII. kongresszusa. Kultura, Belgrád, 1965. 65—66.
- ¹⁶ A JKSZ IX. kongresszusa. Komunist, Belgrád, 1969.
— Josip Broz Tito beszámolója — 87—88.
- ¹⁷ Komunist, Belgrád, 1969.
- ¹⁸ A JKSZ X. kongresszusa. Komunist, Belgrád, 1974. 48—49.
- ¹⁹ Ugyanott, 456.
- ²⁰ Ugyanott, 265.
- ²¹ Ugyanott, 447.